

ЈУЧЕРАШЊИ СВЕТ

Јелена Скерлић Ђоровић, *Животи међу људима*, прир. Зорица Хаџић, „Академска књига”, Нови Сад 2014

У години у којој обележавамо стотину година од смрти Јована Скерлића и изнова се осврћемо на његов несамерљив допринос проучавању српске књижевности, али и уопште културном и политичком животу Србије с почетка 20. века – а захваљујући љубазности др Ненада Љубинковића – појавила се књига сећања, односно, како стоји у њеном поднаслову „мемоарских записа”, његове сестре Јелене Скерлић Ђоровић. У овом издању „Академске књиге” које је приредила Зорица Хаџић читаоци су први пут добили прилику да се у интегралној верзији упознају са драгоценим мемоарским забелешкама једне изузетне жене која, каже се у надахнутом поговору, управо и овим својим сећањима доказује да „није била само сестра и супруга, на шта одмах упућују звучна, обавезујућа презимена које је носила”. (стр. 255)

Као сведок и учесник трагичне друштвене историје малог балканског народа у првој половини 20. столећа, Јелена Скерлић Ђоровић написала је, пред крај живота – поред све своје ведрине и духовитости коју је знала да цени и код својих пријатеља и познаника – једну потресну књигу. Потресну упркос томе што у њој проналазимо и мноштво комичних ситуација и особина што њене јунаке, велике писце, филозофе, уметнике... откривају као обичне, мале људе са свим манама које чине противтежу њиховом озваниченом „савршенству”. Оно што њеног читаоца растужује и погађа није, међутим, само очигледна истина о времену које све растаче и чини пролазним. Надживевши свога брата Јована и супруга Владимира – два човека који су животе посветили раду што је увелико превазилазило личну амбицију – Јелена Скерлић Ђоровић је, без епске нарације, без подробних анализа друштвених прилика, описала бројне, махом трагичне судбине значајних људи и жена свога времена. Читајући ова сећања, не можемо да се не сетимо оног вапаја Милоша Црњанског над невеселом судбином песника Ђуре Јакшића: „Наша књижевност, то је добрим делом еминентно књижевност неиспуњених

нада, горких, ванредних фрагмената, титанских узвика, пригушених брзо.” Чини се као да је нека тајанствена сила све оно што се у српском народу уздигло, мудрошћу, знањем, лепотом и талентом, сасецала у корену и водила у пропаст. Како другачије објаснити ону золијанску причу о несрећном праунуку Танаска Рајића, песнику Велимиру – коме епилепсија није дала ни да умре за домовину, како другачије видети судбине жена-писаца Милице Јанковић, Анђелије Лазаревић, Данице Марковић, Смиље Ђаковић... Болест и несрећа – то је све што су за своје стваралачке напоре ове жене добиле назад од живота.

О супругу Владимиру, непребољеној рани, тек помен или два. О брату Јовану – повест која открива да није био човек „из једног комада”. Колико је породичног у Скерлићу, колико Скерлићевог у његовој сестри, и то не само у том достојанственом подношењу губитака и животних удараца, види се из породичне повести коју нам приповеда, паметно и сликовито, са смислом за детаљ, али и за уопштавање и синтезу, Јелена. И приповедајући ову причу, она слуша оно што је говорио њен брат много, много пре помодних „нових историзама”: о нужности писања приватних историја које некада, много више од великих, евоцирају дух једног времена. Породица која им је, преко оца невичног практичном животу, улила црту шумадијске борбености и слободоумља, а преко мајке западњачки култ рада, и у њеној визији донела је онај неопходни укрштај вредности на којима је растао горостас Скерлић. Онај готово јапански осећај одговорности дошао је, по свој прилици, од пожртвоване мајке, која је и мртва походила снове свога мужа опомињући га да јој покрије децу. Отац који је знао да пева уз гусле на неки свој нарочити начин носио је онај архетипски слој хајдучке крви која се у Српству немилице просипала у борби за правду и слободу. Школовање „на страни”, тежина усамљености међу туђим људима (најтежа о празницима, кад пословични антиклерикалац жали што нема православне цркве у којој би могао „одстојати свету службу”), позајмице које носи као „терет на грудима”, брига за болесног оца, сестре, мукотрпан рад на докторату, Париз као „утисак живота, потпуног интензивног, модерног живота” (72), али и као приказ „стотине хиљада људских створова што гамижу у овом великом мравињаку”. Има ли у Скерлићу нешто од скривеног писца, питамо се када читамо његове велеградске утиске: „Она силна непозната лица изгледала су ми као да их гледам у панорами, и њихови стопљени гласови који су ми уши пробијали као неки далек, таман шум.” (73) Па онда тај узаврели живот Запада који ће хтети да пренесе у београдско чаршијско мртвило, хвале лозанских професора и напади на његов рад код куће... Тешећи сестру Јелену после смрти друге сестре Јованке речима да је „’право на срећу’ ... романтичарска идеја које је толике животе скренуле са правог пута”, препоручујући јој да се не препушта „несталним и нејасним осећањима” (86–87) већ да ради, јер

је једино у раду утеха, нада и лек, Јован Скерлић и сам води унутрашњу борбу: борбу која је коб српског интелектуалца 20. века: остати у култури и науци или ући у политику. Одлучио се да у политику уђе, јер је волео борбу, али је можда заиста у њој, али и у ратовима који су почели са одушевљењем и окончали резигнацијом („Колико страшних губитака, како је скупо плаћен овај успех...”) и који су му донели разочарање Европом, изгубио животну ведрину... Већ блиска будућност донела му је испуњење жеље: „Не бих волео да видим још један рат!” не зато што рата неће бити – биће већи и страшнији од свих – већ зато што неће бити Јована Скерлића.

Јелена Скерлић надживела је свога брата. О времену у којем је одрастала са њим могла је да размишља из перспективе будућности коју је видела и која је њему била ускраћена. Имала је и своје тумачење његове ране смрти, посматрајући је у контексту времена преломног за српски народ али и за српску интелигенцију почетком 20. века: „То је уопште било доба корених промена: јучерашњи сељачки синови имали су задатак да за неколико деценија избаце људе од којих су многи заслужили да стану раме уз раме са срећнијим јединкама Запада, где је развој био постепен и тиме толико лакши и разумљивији. Наши људи су због тога морали улагати много личних напора, и можда због тога се више трошили и млади умирали.” (22) Са својим мужем који је у току Првог светског рата, попут многих других Срба и југословенски оријентисаних родољуба робовао у аустроугарским затворима, дочекала је рађање Скерлићевог сна: нове југословенске државе. У белешци у загребачком часопису *Књижевни југ* осврнуће се узгред на догађаје с краја 1918, као и на „југословенски настројену мањину Хрвата”, чије ће егзалтирано и ксенофобно родољубље сматрати последицом незнања и уских видика од којих болују „мали народи”. (Сличне критике неће поштедети Јелена ни Јована Дучића.) Сећајући се и Слободана Јовановића и његове тврдње да је „Уједињење Југословена било ... брак из љубави” те да „треба доста трезвености па да се сталожити та осећајност и успоставити нека врста равнотеже” (145), одлуку једног врхунског историчара и правника да се, попут њеног брата, укључи у политику (иако на основу њеног портрета можемо да закључимо да улога политичара није нимало одговарала Јовановићевој природи), тумачила је његовим (али очигледно и својим) осећањем „да раздобље после 1918. године има за ознаку морално и умно опадање Српства”. (157) У Српском културном клубу који је успео „тек да почне прикупљати снаге” те да „једва испољи нешто од своје намене” Слободан Јовановић се, како каже Јелена Скерлић Ђоровић, „први пут показао као активан јавни радник, патриота ако хоћете, па га је то, на неки за њега кобни начин, истакло у прве редове у најтрагичнији час наше историје, и он је постао председник једне немоћне владе у земљи која се руши. И човек који је највећи

део живота провео у заклону избачен је под старост на ветрометину...” (158)

Политичка пасивност српских интелектуалаца у међуратној Југославији, коју је Слободан Селенић у својим романима видео као главни узрок парадигматске промене – још једног реза у националном, политичком и културном бићу српског народа – и којој се супротставља као романескни јунак (у *Очевима и оцима*) Слободан Јовановић, у вредносном кодексу Јелене Скерлић Ђоровић могла се указати као подједнако погубна. Не подносећи сваку врсту прекомерности, показала је ова рационална и умна жена очигледну одбојност према свим врстама еготизма и егзалтације, без обзира на величину оног ко их је показивао: Дукић чија је сујета ишла до манијакалних размера, или Исидора која јој се указала као жена духовности али не и душевности, као хришћанка без скрушености. О себи није говорила, осим поводом очеве болести, кад је преузела терет одлуке да се он смести у болницу, где је и умро „како не треба умирати, далеко од својих”. У другом примеру, говорећи о суптилном утицају братовљевом који ју је наговорио да преведе Тургењевљевој расправу о Дон Кихоту и Хамлету, написала је:

Није било могуће брату одбити, али сасвим неодошељена прихватила сам се посла. Међутим, ствар је убрзо почела да ме занима. Видици су почели да се отварају. Почела сам схватати како треба прилазити мислима писца, разумевати право значење. Опаске које је Тургењев чинио тумачећи два тако опречна типа људи учиниле су ми се оштроумне и дубоке. После толико година појединости сам поборавила, али главни утисак је остао; а доцнија лична посматрања и искуства потврђивали су мишљење Тургењева. Он је давао предност људима од соја Дон Кихота. Бледи, замисљени принц свакако је заводљивији, али сањалице и сумњала никад нису кретали ствари унапред. Мисаоност погодује трагичном схватању живота, али мрачно расположење је бесплодно. Пустињски ветар песимизма суши клицу у заметку, његов дах не допушта да се нешто развија. А кад смо се већ нашли на овоме свету „без свога знања и без своје воље”, дужност је урадити ма шта за напредак и за опште добро. Чак и по цену неуспеха и опасности да испаднемо смешни. У недостатку илузија и самоуверености ја сам провела живот „на маргинама” и баш та сам супротност моје природе учинила је да више ценим људе који имају оптимизма и полета. Они стварају. Активност чак и кад иде са краткоумношћу вреди више од паралишућих особина сумње и размисљања. (182–183)

Ове редове који најбоље сведоче о оном скерлићевском: „Врлина, ако ће да буде потпуна, мора да буде активна”, откривају нам и тајну мудрости и оптимизма једне жене која је била изузетан професор и преводилац, али у исто време и супруга и мајка, коју је и ту, у њеном

породичном кругу, „на маргини” оног другог „мушког” активног и борбеног друштвеног живота, погодио сурови ход историје. Оставши без супруга, рат је са својим ћеркама провела сама и о мукама које је ова породица прошла нема у Јелениним сећањима ни речи. Модерна времена назиру се само у критици савремене младежи која воли нове представљачке уметности. За Јелену Скерлић оскудица комфора у детињству, окупљање породице у дугим зимским вечерима, када се причају приче, има нечег аутентичнијег и инспиративнијег за младог човека од свих позоришних и биоскопских представа заједно: „Све је ограничено сем духа, осећања, маште, нарочито.” Ови нови млади људи „скоро сваку поуку и забаву имају да приме готову, као туђ труд. Они свакако знају несрећено више чињеница, али имају мање развијене способности; *најор је оно што способости подстиче и ствара.*” (37, курз. Г. Р.)

Започињући своје бележење, које је, упркос лако остваривој могућности да ће у будућности њен труд бити људима незанимљив, или ће га сасвим нестати, правдала недоследношћу својом и људске врсте, Јелена Скерлић Ћоровић можда није слутила да оставља споменик једном времену али и личном херојству многих својих савременика и својих најближих који су патили и радили, радили за себе и за своју децу, многи бездетни за свој мали и несрећни народ. Поред мноштва појединости из живота наших великана Богдана и Павла Поповића, Уроша Предића, Стевана Стојановића Мокрањца, Алексе Шантића, Светозара Ћоровића... који могу бити драгоцени за историчаре књижевности и културе, ова књига, упркос потресном сведочанству о појединачним судбинама (због којих каже ауторка: „Благодат је не знати шта кога чека”) носи једну важну и херојску поруку: да се она постепено у развоју срећнијих народа стиче управо непрестаним радом појединаца, упркос чак и очигледној неизвесности и бесмислености тог посла, јер нема времена тако страшног и оскудног у којем се не може радити и стварати, и нема идеала тако малог и неважног да се за њега не треба борити. „Мале приче” Јелене Скерлић Ћоровић јесу у ствари и једна велика прича о српском народу и о људима који су се борили да свој народ уздигну на висине великих. Чак и када је, после „великог реза” та прича изгледала неважна и застарела, Јелена Скерлић Ћоровић наставила је да живи и да ствара по начелима једног „јучерашњег света” и то је чини, одиста, херојском наше културне и не само културне историје.

Горана РАИЧЕВИЋ